

AHMET REFİK ALTINAY'IN BÜYÜK TARİH-İ UMUMÎ'SİNİN YAYIN ÖYKÜSÜ VE İBRAHİM HİLMİ ÇIĞIRAÇAN'IN TARİH ANLAYIŞI

Başak Ocak

Ahmet Refik Altınay'ı, Türk halkına tanıtan ve yazarın pek çok kitabını yayın dünyasına kazandıran, Kitabhane-i İslam ve Askerî sahibi İbrahim Hilmi Çığıracı olmuştur. Bu emektar Bâbüali yayıncısı, sonradan yakın arkadaş olacağı Ahmet Refik ile ilk tanışmalarını şöyle anlatır:

"Ahmet Refik Bey, Soğuk Çeşme Askerî Rüşdiyesinde öğretmenlik eden genç bir teğmendî. Bir gün kütüphaneme geldi. 'Fransızca'dan birtakım edebî eserler, şiirler tercüme ettim. Bunları basar mısınız?' dedi. Dedim ki böyle eserleri gazete ve mecmualar zaten basıyorlar. Ben bunca fütuhat ve tarihimizin vak'a ve kahramanlarını yazacak adam arıyorum, bulamıyorum. Gençsiniz, isterseniz iyi bir tarihçi olabilirsiniz. 'Tarihle hiç meşgul olmadım' dedi. Madem ki iyi Fransızca biliyorsunuz ben size kitaplar, tarihler vereyim. Bunlardan ilham alır ve istediğim eserleri yazarsınız. 'Peki' dedi. Kendisine Naima, Peçevi, Ata, Hayrullah ve Murad Bey'in tarihlerini verdim ve ilk olarak bana meşhur Türk komutanlarının hal tercümelerini yazın dedim. Yazdı, getirdi¹. İslam tarihlerinden birkaçını verdim. Bunlara bakarak Gazavat-ı Peygamberî² 'yi yazdı. Türk zaferlerine ait bir eser yazmasını teklif ettim. Bundan Sahaif-i Muzafferiyet-i Osmaniye³ kitabı doğdu. Bu üç kitabın üçünü de bastık. Böylece Ahmet Refik Bey bir tarihçi olarak tanındı. İltifatlara mazhar oldu, cesareti arttı, tarihe karşı hevesi fazlalaştı. Bunun üzerine kendisine Almanya'dan, Fransa'dan, İngiltere'den çok büyük ölçüde meşhur ve resimli tarih kitapları getirttim. Sizden büyük ve umumî bir tarih kitabı istiyorum dedim. Kabul etti. Bu kitap altı cildini bastırıp yayınladığım Büyük Tarih-i Umumî'dir⁴."⁵

¹ Ahmet Refik, *Meşhur Osmanlı Kumandanları*, İstanbul, 1317.

² Ahmet Refik, *Gazavat-ı Celile-i Peygamberî*, İstanbul, 1324, Mahmud Bey Matbaası.

³ Ahmet Refik, *Sahaif-i Muzafferiyet-i Osmaniye*, İstanbul, 1325, Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

⁴ Ahmet Refik, *Büyük Tarih-i Umumî*, C. 1-6, İstanbul, 1328.

BAŞAK OCAK

İbrahim Hilmi Çığıracı'nın da belirttiği gibi, Ahmet Refik'in bir çok eserinin yanı sıra, **Büyük Tarih-i Umumî** adlı altı ciltlik tarih kitabını da Türk yayım hayatının bir parçası haline getiren yine onun kitaphanesi olmuştur. Başlangıçta Büyük Tarih-i Umumî'nin, 12 büyük ciltten, 360 veya 400 formadan ve 6000 sayfadan oluşturularak pek çok renkli harita ve tablolarla desteklenmesi planlanmıştır. Ne yazık ki I. Dünya Savaşının patlak vermesi, bu girişimi sekteye uğrattı ve eserin sadece 6 cildi basılabilecektir.

Hilmi Bey'in bir yayıncı gözüyle yabancı ülkelerde incelediği kitaplar ve programlar, kitaphanesinin daha iyi ve kaliteli ürünler sunabilmesi için yapılabilecekler konusunda kendisine fikir vermiştir. Hilmi Bey, Avrupa'daki yayım dünyasına yabancı bir kişi değildir; aksine burada yayınlanan pek çok eser, seri kitaplar hakkında bilgi sahibidir. Ahmet Refik'e, yazacağı Büyük Tarih-i Umumî için Avrupa'dan bir çok tarih kitabı getirme fikir ve eylemi kendisine aittir. Nitekim bu kitabın hazırlanması için, Almanya, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan'da yayınlanmış olan geniş kapsamlı tarih kitaplarını Türkiye'ye getirtmiştir. Kitabın yayınlanma amacı ise Hilmi Bey tarafından şu sözlerle dile getirilmektedir: *"Bu eser, bir eser olsun diye değil, matbuatımızın bir heykel-i ebedisi, kitaphane-i milletin aşılar nazarında bâis-i mübâhâtı olsun ve aynı zamanda da az tahsil görmüş bütün sınıf-u halkın istifadesine hizmet eylesin maksadıyla tab ediliyor."*⁶ Böyle bir tarih kitabının hazırlanmasının güçlüklerine dikkat çeken İbrahim Hilmi, eserin mükemmel olması için ne gerekiyorsa yapıldığını, hatta bir tek resim için "beş liralık" bir tarih kitabının parçalandığını söylemektedir.

Hilmi Bey, büyük emekle yayına hazırladığı bu eserin ilânına hayli önem vermiştir. Her cildine, 25 kuruş fiyatla abone kaydetmiş; her formasını da elişer paradan satışa sunmuştur; ancak kitaba gösterilen ilgi, yalnız birinci, biraz da ikinci cilde özgü kalarak giderek azalmıştır. Kendisi kitabın yarısını yayınlayana dek 2500 lira borca girdiği halde, büyük bir ciddiyetle altıncı cilde kadar yayına devam etmiştir. Hilmi Bey, bu ilginin azalmasının nedenini, okuyucuların "gelgeç huylu" olmalarına, hiçbir işte bir düşünce izlemediklerine ve gayretli olmamalarından dolayı, çabuk bıkkınlık duymalarına bağlamaktadır. Bu nedenle de kendisinin iki senelik çalışmasının boşa gittiğini düşünen Hilmi Bey, kitabın yayınlanan altı cildinin asıl masrafının bile karşılanmadığından yakınmaktadır. Zaten Balkan Savaşının çıkması, ekonomik hayatta bir kriz doğurmuştur ve bu krizden yayım dünyası da büyük ölçüde etkilenmiştir. Barış sonrası kitabın diğer ciltlerinin basımına devam edileceğini kaydeden Hilmi Bey, Batıdaki yayım anlayışı ile Türkiye'deki yayım anlayışını karşılaştırmakta ve şu çarpıcı gerçeği ortaya koymaktadır: *"Garbda böyle bir eser, neşirini müteakip satılır ve sermayesi derhal istihsal olunur. Bizde en ihtiyaçlı ve lüzumlu bir eser olduğu halde masârifi seneler geçer de alınmaz. Artık bu kadar lâ-kayd, bu kadar kadirşinas ve himmetsiz bir*

⁵ Rıza Ruşen, "Hilmi Çığıracı'nın Ellinci Yıldönümü Münasebetiyle: İlk Türk Kitapçısı", *Vakit*, 22 Ocak 1946.

⁶ Ahmet Refik, **Büyük Tarih-i Umumî**, İstanbul, 1328, C. 1, (önsözden alıntı).

İBRAHİM HİLMİ ÇİĞİRAÇAN

millet ne gibi mühim âsâra malik olabilir? Bir daha kim böyle büyük ve mükemmel âsârın tabına cesaret eyler? Asâr-ı ciddiye ve mükemmeleğe gösterilen rağbetsizliği nazar-ı mûtaalâya alıyorum da nice güzel emeklerden, nice faydeli teşebbüslerimizden vazgeçmeye mecbur kalıyorum.”⁷

Ahmet Refik'in gayretine hayranlık duyduğunu belirten Hilmi Bey, kitabın birinci cildine yazdığı önsözde, tarih okumanın gerekliliği ve batı dünyasının tarih kitapları hakkında bilgiler vermektedir. Bu satırlarda şu fikirleri ileri sürmektedir: Bir milletin yükselmesini sağlayan araçlardan biri de tarihtir. Osmanlı milleti uyanmak ve varlığını korumak isterse geceli gündüzlü tarih okumalıdır. Şimdiye kadar tarih bilincinden uzak yaşanılmıştır ve ne diğer devletlerin ne de Osmanlı Devleti'nin tarihi geçmişine önem verilmiştir. Bu nedenle de millî hayat gevşemiş vatan ve milliyet duygularından habersiz yaşanılmıştır. Osmanlılar yaradılıştan beri meydana gelen olayların yabancı, cahili olmuşlarken, diğer milletler kendi tarihlerini irdeleyerek geçmişten yararlanma olanağına sahip olmuşlardır; tarihlerini bildikleri için de sürekli ilerleyebilmişlerdir. Osmanlı dili nasıl fakir diller arasında yer alıyorsa tarihi de dil ile aynı kaderi paylaşmaktadır. Henüz ortada mükemmel bir tarih kitabı yoktur. Halk yine o eski hurafelere masallara esirdir. II. Meşrutiyet devrinde tarih adına yayınlanan eserler bu ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktır. Çeviri eserler ise başka bir milletin eğilimlerine ve düşünsel düzeylerine göre kaleme alındıklarından, Türk milletinin uyanışına neden olmadıkları gibi, asıl amaca da yarar sağlayamamaktadırlar. Bu eserlerin modası geçmiştir. Almanya, İtalya, İngiltere'de yetişen tarihçiler, tarihi bir bilim haline getirmişlerdir ve bu tarihçilerin izledikleri tarihsel yöntemler, Türklerin uyguladıkları yöntemleri altüst etmiştir. Bu nedenle tarih yazacak kişiler, birkaç milletin meydana getirdikleri tarihi yapıtları incelemek zorundadırlar. Türkler için en mükemmel ve güvenilir tarih, Alman, İngiliz, Fransız, İtalyan tarih kitaplarının incelenerek her birinden ayrı ayrı yararlanarak hazırlanacak; Türk milletinin gereksinimlerine yanıt verecek; fikrî düzeyine uygun olacak bir tarihtir. Bütün bunların dışında bir tarih kitabının resimlerden ve haritalardan yoksunluğu da düşünülemez. Kitap ne kadar ayrıntılı ve resimli olursa, değeri de o derece artar. İşte bu nedenle Almanya ve İngiltere'de yirmi, kırk ciltlik genel tarih kitapları basılmakta ve bu kitaplar, küçük çaplı tarih kitaplarından daha fazla ilgi görmektedirler. Avrupa'daki bu büyük tarih kitapları, kulüplerin çeşitli eğitim kurumlarının teşvikleri sayesinde yayınlanmaktadır. Türkiye'de ise bu yazar ve yayıncının ezilip kıvrınmasıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle biraz da vatandaşlar gayret etmelidir; çünkü bu büyük eserler yalnız yazar ve yayıncıya değil, aynı zamanda topluma da ün ve yarar getirmektedir.

Ne yazık ki Hilmi Bey'in savaş sonrası yayınına devam etmeyi düşündüğü bu eser, altı ciltle sınırlı kalacak; fakat gerçekten de hem baskısının hem de içeriğinin kalitesiyle uzun yıllar tarih alanındaki boşluğu doldurmak gibi önemli bir görev üstlenecektir.

⁷ İbrahim Hilmi, *Maarifimiz ve Servet-i İlimiyemiz Felâketlerimizin Esbâbı*, Dersaadet, 1329, s. 72.